

Catalans de França o francesos de Catalunya?: la identitat, entre la història i la passió

per Xavier Torres

Professor titular d'història moderna de la Universitat de Girona

La historiografia rossellonesa (o de l'antic comtat de Rosselló) ha conegut una vigorosa represa en els darrers anys. Dos llibres recents —*Dieu..., Les guerres...*— en són una prova, si calia. Els autors, altrament, no són pas uns novençans. Ramon Sala, un deixeble de Pierre Chaunu, ha esdevingut un dels capdavanters d'aquesta renovada historiografia ultrapirinenca. N'hi haurà prou, segurament, amb esmentar un parell de títols precedents: *Le visage de la mort dans les Pyrénées catalanes. Sensibilités et mentalités religieuses en Haut-Vallespir, xviie., xviiie. et xixe. siècles* (París-Perpinyà, 1991); i *L'afer Xaupí: llibertins i devots a Sant Llorenç de Cerdans, 1730-1745* (Perpinyà, 1990, en col·laboració amb J. P. Carcanade). Alain Ayats, al seu torn, és un jove recercador, autor d'una monumental tesi, encara inèdita, sobre la construcció (en el sentit literal i material del terme) d'una frontera militar al Rosselló francès durant la segona meitat del segle xvii (*La défense des Pyrénées catalanes françaises (1659-1681). Frontière politique et frontières militaires*, Montpellier, 1990). En les seves darreres obres, però, tots dos autors han volgut tractar —per bé que des de perspectives prou diferents— un mateix problema: la identitat dels rossellonesos (o dels habitants del comtat de Rosselló) després de la Pau dels Pirineus (1659), és a dir, arran de la incorporació d'aquest comtat (i d'una part del de Cerdanya) a la monarquia borbònica o francesa.

La «província estrangera»

Com és ben sabut, aquesta incorporació es féu —talment com en el cas d'altres territoris de la monarquia francesa— mitjançant un pacte entre la Corona i la província que preservà la (diguem-ne) idiosincràsia de l'antic país català. Subsistiren, doncs, un dret local (estudiat per Louis Assier-Andrieu, *Le peuple et la loi. Anthropologie historique des droits paysans en Catalogne française*, París, 1987); i unes «llibertats» o privilegis, d'abast desigual (estamental i geogràfic), i que remuntaven, és clar, al passat català (i «mallorquí» i hispànic, si es vol) de la nova província francesa. Tant aquests privilegis autòctons com la natura contractual de la vinculació del Rosselló a França foren repetidament invocats pels pobles i pels portaveus de la província en plena Revolució Francesa, als

pertinents *cahiers de doléances* o en d'altres instàncies (tal com es pot comprovar en Etienne Frénay [ed.], *Cahiers de Doléances de la province de Roussillon (1789)*, Perpinyà, Direction des Services d'Archives, 1979; i Michel Brunet, *El Rosselló de cara a la Revolució Francesa*, Perpinyà, El Trabucaire, 1989).

Naturalment, la història o el dret no eren pas els únics trets distintius d'aquest territori francès (d'ençà 1659). Hi havia, a més, la frontera duanera amb el Llenguadoc, aquesta «*barrière de Fitou*» que restà dempeus fins el 1785... I hi havia, per descomptat, la llengua; la llengua catalana, que era la parla exclusiva de la gent corrent. Però l'autèntica singularitat rossellonesa no era pas el català, sinó més aviat la llarga vigència del català (i, assenyaladament, del català escrit), a desgrat de les directrius francesitzadores de la monarquia borbònica. Narcís Iglésies, que ha resseguit i compilat la «legislació» —des de veritables edictes fins a simples recomanacions— sobre la llengua i els usos lingüístics al Rosselló francès, no s'està de fer-ho notar. Així, a diferència d'allò que succeí al Llenguadoc (i fins i tot a la Provença i a la Gascunya), on d'ençà de l'edicte de Villers-Cotterets (1539) l'escriptura vernacla reculà ràpidament davant del francès (fins i tot en memoràndums i escrits privats), al Rosselló «*el català i el francès coexistiran com a llengües escrites... fins a la Revolució [Francesa]*», fins i tot en àmbits o en usos públics (IGLÉSIES, *La llengua...*, pp. 31-32).

Vet aquí, doncs, la «província estrangera» del reialme de França, tal com l'anomenaven o conceptuaven, encara a començament del segle XIX, alguns informes oficials: «*Le Roussillon, quoique réuni à la France depuis près d'un siècle et demi, lui était presque étranger...*», escrivia un prefecte vuit-centista (citats per SALA, *Dieu...*, p. 63). Ara bé, aquesta «estrangeria», volia dir «catalanitat»? Vet aquí, la qüestió: què se sentien, i com es definien, els rossellonesos, la gent del comtat, després de 1659?: catalans de França? francesos de Catalunya? o potser ni una cosa ni altra? Actuaven, tal vegada, com els cerdans «francesos» i «espanyols», que manipulaven lliurement, interessadament, la seva identitat o nacionalitat en funció de les circumstàncies (segons el conegut estudi de Peter Sahlins, *Fronteres i identitats: la formació d'Espanya i França a la Cerdanya*, s. XVII-XIX, Vic, Eumo, 1993)?

L'episodi: els Angelets de la Terra

Un episodi fóra potser simptomàtic o revelador. Ens referim, és clar, a la revolta dels anomenats Angelets de la Terra; una revolta esdevinguda al Vallespir en el decurs dels anys 1663-1671 (és a dir, no gaire després del tractat dels Pirineus), i que (per això mateix) alguns historiadors catalanistes o catalanòfils no han dubtat de presentar o interpretar com una prou precoç revolta o resistència «nacional», és a dir, catalana (vegeu, en particular, JOSEP SANABRE, *Resistència del Rosselló a incorporar-se a França*, Barcelona, 1970, i els treballs ulteriors d'Alicia Marcet, en una línia semblant, i que aquí no podem enumerar).

Alain Ayats, però, discrepa intensament d'aquest enfocament nacionalista o catalanista. Contràriament, el biògraf de Josep de la Trinxeria (un dels cabdills

de la revolta) posa l'èmfasi en la vessant merament antifiscal dels fets. Així, els «angelets» del Vallespir (i del comtat) s'haurien revoltat, exclusivament, contra la gabella o l'impost de la sal; una càrrega inèdita fins aleshores i que fou introduïda l'any 1661 per un edicte de Lluís XIV. És per aquesta raó, doncs, que Ayats s'estima més parlar de «guerra de la sal» que no pas de «resistència nacional». Perquè, encara que la gabella «*marque*»—en paraules de l'autor— *l'intrusion d'un monde français dans un monde catalan*, la revolta del Vallespir «*est... un épisode parmi d'autres de l'histoire de la construction des États centralisés*» (p. 316); assimilable, si de cas, a manta revolta provincial francesa coetània, endegada al crit, ben bé clàssic, de «Visca el rei sense gabella!». En favor d'Ayats cal dir que aquest sembla haver estat, efectivament, el crit de guerra dels Angelets de la Terra: «Visca el rei i la terra, moria la gabela i traido[r]s!» (p. 103-104).

Ara bé, el significat de la revolta dels «angelets» no s'esgota amb la sola protesta antifiscal. Perquè en aquest gènere de revoltes, tan corrents o arquetípiques de l'*Ancien Régime*, Ayats i altres estudiosos hi detecten o «llegeixen» un conflicte de més calat o envergadura: aquell que enfrontava una societat local «*encore largement féodale*» (p. 24), «*particulièrement violente*» (p. 29), i fins i tot «clànica» (sic) o «mafiosa» (p. 407-408) —és a dir, el Vallespir català o «austríac», i un Estat la funció del qual fóra —segons sembla— la implantació de l'ordre i l'eficiència —és a dir, la monarquia borbònica o francesa. Vet aquí, doncs, perquè alguns senyors locals, vallespirencs o rossellonesos, han fet costat —o han deixat fer, que fóra el mateix— als «angelets»: perquè eren senyors que treien profit del desordre «espanyol» —feudalitzant, localista— o que havien estat expeditivament desbancats pel nou ordre francès —sever, racional, mundà. Als segles xvi i xvii, doncs, el Rosselló català era ja, segons Ayats, «una societat contra l'Estat» (p. 319, on l'autor ret homenatge a un dels historiadors, i a una de les obres, que li han servit, diu, de font d'inspiració: Michel BRUNET, *Le Roussillon. Une société contre l'État, 1780-1820*, Toulouse, 1986). O potser fóra millor dir, una societat sense Estat, perquè arran de la revolta —i de la derrota, sobretot— dels «angelets», «*l'État s'est installé*» en la «*société roussillonnaise*», «*les seigneurs, laïcs ou religieux ont dû laisser leur place au roi...*» (p. 320-321).

Altrament, si la «guerra de la sal» vallespirenca s'allargassà tant de temps fou —tal com argumenta Ayats prou convincentment— perquè Trinxeria i els seus «angelets» gaudiren ben aviat del suport logístic i militar de les autoritats «espanyoles». Cal recordar que la quasi coetània o consecutiva revolta catalana dels «gorretes» o «barretines» (1687-1689) també va obtenir l'ajut —no gens desinteressat, és clar— de les autoritats franceses i fins i tot d'algun intendent del Rosselló mateix. La revolta dels «angelets», doncs, cal inserir-la, i fins i tot explicar-la, en el context més vast, ni local ni específicament català, de la rivalitat entre Àustries i Borbons; i de les subseqüents i reiterades confrontacions bèl·liques entre totes dues monarquies al llarg de la tot just instaurada frontera pirinenca. No massa diferent fóra, altrament, el rerefons de les «conspiracions espanyoles» ulteriors (1674) de Vilafranca de Conflent i Perpinyà.

En suma, la recerca d'Ayats (minuciosa, documentada) posa en evidència, certament, les febleses o els excessos d'una certa historiografia nacionalista o

catalanòfila, potser massa entusiasta, i força en boga als anys setanta: anys de catalanisme, anys d'occitanisme. Ben mirat, les proves irrefutables d'una genuïna «resistència del Rosselló a incorporar-se a França» tampoc no eren ni massa nombroses ni massa inequívokes en la coneguda i divulgada obra de mossèn Sanabre. Ara bé, l'òptica (i la conclusió) d'Ayats tampoc no resta exempta d'un cert o evident *parti pris*. Són endebades, per tant, les protestes de l'autor, sobretot quan assegura que es «limita» a posar en solfa allò que la documentació «diu» —*la documentation est ce qu'elle est, et j'ai essayé de l'utiliser telle qu'elle était* (p. 13)—, perquè tothom sap, a aquestes alçades, que els documents mai no «parlen» sols, sinó que són «interpel·lats» per l'historiador segons unes determinades (i potser equivocades) presumpcions metodològiques (que inclouen o poden incloure hipòtesis de treball, teories o fragments de teories, llegats historiogràfics, «paradigmes» i fins i tot prejudicis). Per posar un sol exemple: la dràstica oposició —postulada per Ayats i altres autors— entre Estat francès (racionalitzador, etc.) i societat local o catalana (feudal, anàrquica, etc.) no es «desprèn» simplement i diàfana dels documents.

Altrament, pel que fa a la qüestió de fons —la catalanitat o identitat del Rosselló després de 1659—, Ayats i la seva recerca tampoc res no diuen o proven definitivament. Aquest estudiós dels «angelets» té tota la raó quan escriu o argumenta —ni que sigui contrafactualment— que *«les Catalans des Comtès se seraient probablement révoltés de la même façon contre un État espagnol ou un État catalan qui leur aurait imposé la gabelle, aux mêmes cris traditionnels de «Visca la terra i mori el mal govern!»* (p. 317). Per descomptat. Però això no esgota totes les possibilitats (interpretatives) ni clou —tal com sembla creure— la qüestió. Així, perquè els «angelets» no hagin fet ostentació —en crides i proclames; en les deposicions judicials— de catalanitat o de catalanisme, en deduirem, potser, que els rossellonesos (els vallespirencs i els altres) se sentien ja francesos? o potser ni una cosa ni altra, una hipòtesi que sembla insinuar Ayats quan es demana *«Quelles sont ces nations qui s'arrêtent aux frontières des villages...?»* (p. 318) Ara com ara, ni l'una ni l'altra interpretació no són prou segures.

La francofòbia, si més no, era un tret quasi identitari del Rosselló d'abans de 1659, tal com no s'està de remarcar Sala (*Dieu...*, p. 35-37). I no és segur que s'hagi apaivagat (potser tot el contrari) després d'aquesta data. Així, als inicis de la Guerra de Successió, l'austriacisme rossellonès hauria estat, sobretot, una modalitat de protesta antifrancesa; una forma de combatre l'«esclavatge» francès (segons J. Albareda i M. Ferrer, «L'impact de la Guerre de Succession (1705-1714) dans les comtés de Roussillon et de Cerdagne», Actes du LXVIIe. Congrès de la Fédération historique du Languedoc Méditerranéen et du Roussillon, SASLPO, vol. CIII, Perpinyà, 1995, p. 259-276).

Pel que fa a la noció de «terra» o de «Visca la terra», que Ayats discuteix breument, no es pot, certament, tirar pel dret. És veritat que «terra» —al Rosselló o al Principat dels segles xvi i xvii— no és pot traduir sense més ni més per «Catalunya»; i que aquell mot, igual que el de «pàtria», designava, tot sovint, una realitat, una pertinença més aviat local o localista. Aquest sembla ser el cas dels

Angelets («*Il faudrait alors parler de la nation du Vallespir...*», ironitza Ayats, p. 318). Tanmateix, el Rosselló o els Comtats tampoc no eren la mena de cul de món (amb perdó) que alguns autors han suggerit o imaginat. No solament perquè Perpinyà o Puigcerdà eren nuclis urbans prou importants a escala catalana, sinó, sobretot, perquè tant aquestes capitals com altres poblacions dels comtats restaven lligades institucionalment a un conjunt polític més vast i català; un lligam que s'estrenyí o incrementà, significativament, en la Junta de Braços de 1640 (tal com es pot comprovar en Eva Serra, «Perpinyà, una vila a Corts catalanes (Montsó, 1585)», *Afers*, núm. 28 (1997), pp. 573-626).

De fet, allò que s'esdevingué l'any 1659 fou que uns catalans de la Casa d'Àustria (o del «rei d'Espanya», si es vol) es convertiren sobtadament i per decret en catalans de la Casa de Borbó (o del rei de França). Aquesta mena de canvis o traspassos havien de ser, però, prou normals o hipotètics —és a dir, que entraven dins d'allò possible o probable, sobretot en territoris limítrofs o fronterers— en una Europa de monarquies «compostes» (H. G. Koenigsberger, J. H. Elliott) i «multiètniques» (com en diríem ara) per definició. En aquestes circumstàncies, però, la identitat d'un grup o d'una col·lectivitat, es diluïa potser subseqüentment, pel sol fet d'un canvi dinàstic? No ho podem assegurar. En realitat, no sabem prou bé fins a quin punt aquests canvis de bàndol dinàstic afectaven o alteraven, immediatament o a llarg termini, la identitat —i no sols la lleialtat o fidelitat, sovint forçada o inevitable— dels grups i de les comunitats implicades. En part, perquè tampoc no coneixem prou bé, encara, quin era el fonament de les identitats col·lectives en la societat de l'Antic Règim: una llengua? una dinastia? unes «llibertats»? una barreja de tot plegat? Un capellà de Vilallonga dels Monts, mossèn Curp, consignà el Tractat dels Pirineus com un avatar de tants: «*L'annexion du Roussillon à la France ne semble pas affecter le mémorialiste*», fa observar Sala (*Dieu...*, p. 81). Aquesta manca d'emoció, però, es presta a interpretacions ben diverses i fins i tot contraposades: tant podia ser perquè una identitat catalana fos irrellevant com per tot el contrari; que allò verament irrellevant fos més aviat l'adscripció dinàstica.

Ben entès, l'episodi dels «angelets» no és pas irrellevant per a l'anàlisi d'aquestes qüestions. Ara bé, potser no és tampoc l'episodi més indicat o concloent. Per què una revolta antifiscal, com ara aquesta, hauria de ser forçosament, simultàniament una revolta «nacional» o catalana? Hi havia, és clar, una possible imbricació: l'exempció catalana, antiga, de la gabella de la sal als comtats de Rosselló i Cerdanya. Restava potser implícita o sobreentesa en el crit de *Visca la terra!* o fins i tot en la «defensa de la pàtria», invocada per algun «angelet»? No és possible endevinar-ho. El cas és que, a tenor d'allò que en diu o que n'ha trobat Ayats, la catalanitat de l'exempció fou rarament esgrimida o invocada pels revoltats. La qüestió, però, és fins a quin punt podem refiar-nos d'aquesta mena de silencis o negligències. En d'altres paraules: allò que cal determinar és fins a quin punt l'episodi dels Angelets pot ser emprat per tal de mesurar —a la manera d'un test, tal com fa Ayats— la possible catalanitat del Rosselló després de 1659. Una aproximació distinta, menys circumscrita, més polifacètica, no fóra potser més encertada o productiva?

La longue durée al Rosselló

Ramon Sala, si més no, resta fermament convençut de la catalanitat històrica, secular, del Rosselló francès. A les pàgines de *Dieu...* —equilibrada barreja de síntesi i recerca documental— l'autor hi ofereix una ben travada panoràmica de la societat (o vegueria) rossellonesa des de les acaballes del segle XVI fins a principis del segle XIX. Per a bastir aquest conjunt l'autor ha recorregut, a més, a una gran i meritòria varietat de fonts i perspectives: memòries locals de pagesos i capellans; informes oficials d'intendents i prefectes; alguns milers de testaments, i les seves clàusules, que l'autor coneix tan bé de fa temps; sermons, i actes del Consell Sobirà; biblioteques i lectures; evolucions lingüístiques, *faits divers...* Tanmateix, el fil conductor, i la justificació mateixa, d'aquesta vasta empresa historiogràfica és la identitat rossellonesa i les seves vicissituds en la *longue durée*.

L'autor, doncs, posa l'èmfasi en el fracàs de la política (perquè hi hagué, efectivament, una «política», i prou precoç) de francesització, menada per la monarquia francesa o els seus ministres. Certament, aquesta «política lingüística» pot haver estat exagerada o fins i tot malinterpretada per alguns autors o corrents historiogràfics. És fins i tot possible que la llengua, en general, no fos, en la societat de l'Antic Règim, «un aspecte organitzatiu de la identitat col·lectiva» (per dir-ho segons la coneguda i polèmica fórmula de J. H. Elliott). Malauradament, Narcís Iglésies «no pretén pas abordar amb tots els elements necessaris una qüestió tan complexa»; almenys, encara no (*La llengua...*, p. 7-8). Tanmateix, la francesització del Rosselló no es pot dir que no fos conscientment perseguida, almenys sobre el paper.

Així, en una data tan primerenca com ara 1665, Louvois ja recomanava «*éloigner de Perpignan tout ce qui peut contribuer à remettre en mémoire des habitans les moeurs et le langage des Espagnols et faire tout ce qui est possible pour leur communiquer les nostres*» (citada per SALA, *Dieu...*, p. 55). És probablement el raonament d'un estratègia militar abans que no pas el d'un improbable o impossible nacionalista francès *avant la lettre*. Però la introducció de mestres francesos a les primeres lletres ja no es pot considerar merament estratègica. Al segle XVIII un comte d'Argenson serà prou explícit: «*Il est indécent que l'on s'applique plutôt à une langue étrangère qu'à celle du prince sous la domination duquel on se trouve*». Un cop més, no es tracta pas de nacionalisme, sinó més aviat de dinastisme. Així, si la llengua no era —des de sota— un «aspecte organitzatiu de la identitat col·lectiva», la monarquia —des de dalt— sembla que hi compta: «*la condició del Rosselló de província estrangera... és el que pot explicar que la monarquia intentés integrar per la via de la llengua, entre altres mitjans, la província estrangera en el conjunt del reialme de forma segura i estable*», apunta Iglésies (*La llengua...*, p. 46).

Tot plegat, endebades; ni que sigui per una impossibilitat objectiva. Iglésies i Sala són coincidents en aquest punt. El primer no ha trobat rastre d'una autèntica «resistència» local, catalana, davant la política o els esforços de francesització: el català se salva d'esma, per la impossibilitat de dur a la pràctica tanta directriu francesitzadora; o simplement, perquè les finances municipals no poden sufragar

una escola o uns mestres francesos (Iglésies, *La llengua...*, p. 47). El segon recalca, a més, el paper, i la resistència passiva però inflexible, de les dones i mares de família; uns «agents de catalanité» no sempre prou valorats pels estudiosos tant de la història com de la llengua (SALA, *Dieu...*, p. 227). No podia ser altrament: en una societat sense escolaritzar els decrets lingüístics no poden tenir massa eficàcia.

Una altra cosa era la llengua oficial, forçosament francesa, sobretot d'ençà de l'edicte del 1700. L'èlit local, no cal dir-ho, es francesitzà amb facilitat, i fins i tot per necessitat: estudis, càrrecs, lligams amb la capital del reialme... Tot i així, l'èlit rossellonesa no abandona la llengua vernacla; «pensa en català», remarca Sala (*Dieu...*, p. 224). És per això, a més, que el català persisteix, encara al segle XVIII, com a llengua de la cultura escrita: aquests Racine(s) i Corneille(s) traduïts i llegits en català en són la prova. Al camp, mentrestant, hom pot entendre —i no del tot— el francès, però rarament el parla... Vet aquí, un cop més, la «província estrangera». Ara bé, «estrangera», un cop més, vol dir «irredenta»? No és del tot segur.

Perquè, ben mirat, hi ha res més francès que Corneille i Racine? Hi ha, a més, una francesització més subtil, i més decisiva, al capdavant: la francesització dels esperits, de la pietat i la devoció. Es tracta, és clar, d'una via o modalitat particularment efectiva, massiva, atès que som —tal com ens recorda Sala en aquesta i en d'altres obres seves— en una societat amarada de religiositat. Però és que la pietat o la religió tenen potser nacionalitat? es pot demanar el lector. L'historiador de les mentalitats, l'historiador de les sensibilitats religioses, com ara Sala mateix, no dubtarà de rubricar-ho enèrgicament. Així, doncs, la pietat «francesa», rigorista, oposada a la religiositat local, popular, catalana, s'obre camí al Rosselló del set-cents. Ho fa, això sí, en català.

La francesització, en fi, qualla a través d'un altre culte: el culte dinàstic. Déu, rei i pàtria fou sempre la divisa de l'*Ancien Régime*. La guerra, la guerra dinàstica, tants cops contra «Espanya», empeny —forçadament, tràgicament— els rossellonesos cap a França (talment com passà en la Primera Guerra Mundial) (SALA, *Dieu...*, p. 87). La monarquia, però, podia ser també una taula de salvació, sobretot en temps de calamitats. És aleshores quan la monarquia, exaltada per intendants *éclairés*, fomentadors de ponts i camins, pot presentar-se com una mena d'estat-providència *avant la lettre* (com diu SALA, *Dieu...*, p. 98, 116). Sigui com sigui, si l'Església predica, persuadeix en català, la monarquia, al seu torn, fa el mateix. És el cas, per exemple, de la festa monàrquica: «*La fête royale, au service d'une dynastie française et d'une idéologie nouvelle, reste une fête catalane*», amb les seves cobles, i els seus coets, els correbous o les fontanes de vi (SALA, *Dieu...*, p. 109). Així s'explica potser la singularitat rossellonesa. La francesització, que no podia reeixir a través de la llengua, i que s'empeltà en la devoció popular o en el culte dinàstic, refermà la identitat —i no sols la llengua— catalana del Rosselló francès.

El resultat fóra una catalanitat inalterable, insubornable a través dels segles: «*Français malgré eux, les Roussillonais le sont devenus... sans jamais renier un instant leur catalanité*», llegim només de començar el llibre de Sala (*Dieu...*,

p. 9). A punt d'acabar-lo, Sala afegeix: «*La catalanité demeure sous le drapeau tricolore jusques au fronton des monuments aux morts de la grande guerre (Dieu..., p. 519)*. És a dir, Ayats no ha trobat cap senyal de catalanitat en la revolta dels Angelets ni en la peripècia individual d'un dels seus dirigents, Josep de la Trinxeria. Sala, en canvi, n'hi troba, de catalanitat, tothora i arreu.

La diferència, com altres cops, no és pas de «documentació», sinó de concepte. En la contraportada del llibre de Sala, Pierre Ponsich hi afirma: «*le fait catalan résulte avant tout de la nature des choses, conséquence inéluctable, comme le fait basque, d'une histoire commandé par la géographie*». L'obra de Ramon Sala, però, no s'inspira en un determinisme semblant; ni tampoc —fem-ho avinent— en les màximes gellnerianes, ara tan de moda en la historiografia i les ciències socials. Contràriament, allò que guia la recerca i l'argumentació de Sala és una catalanitat més aviat antropològica (vet aquí, el pes atorgat a la llengua) que no pas marmòria o genuïnament nacionalista: «*la catalanité ne souffre pas de parenthèses et n'obéit pas à la raison d'État, car la catalanité c'est tout simplement la vie des hommes de ce pays...*» (Dieu..., p. 11). És per això que «*francité et catalanité ne sont pas forcément antinómicas*» (Dieu..., p. 111). És per això, en fi, que el subjecte del seu estudi pot ser —tal com diu, potser una mica equívocament— «*l'homme catalan*»; o més exactament, «*l'homme catalan*» en territori francès.

La banalització de la identitat

Catalans de França o francesos de Catalunya? Sala potser contestaria: una cosa i altra!; mentre que Ayats potser podria dir: ni una cosa ni altra! La qüestió no és pas senzilla. Una identitat de grup —hem dit o suggerit— no es dilueix segurament pel sol fet d'un canvi dinàstic; però una identitat de grup (fins i tot una identitat merament «antropològica») rarament resta indemne o inalterable a través dels segles i de la història —almenys, si no se li suposen unes propietats pètries o unes essències immortals. Sigui com sigui, el Rosselló i la seva història —la del segle XVII, però també la del segle XX— esdevé un camp d'estudi privilegiat per a l'anàlisi dels fenòmens identitaris. Per aquesta raó sobta la seva absència en un volum —*Patrimoine...*, el darrer d'aquesta ressenya— que aplega les actes d'un congrés de l'any 1997 l'objecte del qual era l'anàlisi de les relacions (estretes, múltiples) entre patrimoni, història i identitat (i on hi compareixen, en canvi, altres «casos» francesos, com ara l'Alsàcia i la Bretanya, i la identitat provençal o la «catalització» de l'Aude):

El congrés, i el seu planteig (la sola cosa que comentarem), són, certament, oportuns. Traspuen, a més, la millor, i la més cívica, tradició o intenció jacobina. Però aquest és potser el seu taló d'Aquil·les. Si més no, el punt de partença, exposat pel reconegut medievalista Jacques Le Goff, no pot ser més diàfan: la identitat és una qüestió moral. Així, hi ha identitats bones i identitats dolentes; identitats que cal potenciar, i d'altres que cal neutralitzar o simplement ignorar. Els exemples d'una o d'altra mena són fàcils d'imaginar per part del lector: una identitat francesa

(que, segons sembla, només pot ser cívica o republicana) es positiva, però una identitat bretona potser no tant (tal com es desprèn del «setge» que pateix un *élu* bretó i bretonitzant en una de les taules rodones del congrés, p. 251 i ss.). Així, el lector pot arribar a la conclusió que allò que hi ha, en realitat, són identitats amb Estat i identitats sense Estat. Igualment sospitosa pot ser la inexplicable absència de cap *mea culpa*; és a dir, de cap referència històrica al nacionalisme o xovinisme francès. Contràriament, si cal creure Anne-Marie Thiesse («Petite et grande patrie», p. 71 i ss.) i altres participants, el patriotisme de la IIIa. República apuntava decididament cap a l'universalisme, els drets de l'home (i de la dona) i la interculturalitat (tal com es precisa en un dels col·loquis adjunts, p. 98-99). Barrès, Maurras, l'Action Française, hi són, tal com apunta algun impertinent, pudorosament ignorats (p. 111). La intenció —repetim-ho— és legítima: combatre el *lepenisme*, fraternitzar amb l'«altre». La qüestió, però, és si es pot rescriure la història fins a aquest punt.

Aquest esbiaixament, però, no és pas l'única cosa que crida l'atenció en aquest volum, apassionat i alhora apassionant. Perquè si la iniciativa volia ser un toc d'alerta, el resultat és que, en realitat, no hi ha, no hi havia motiu d'alarma, almenys per terres de l'hexàgon. Així, les identitats escollides i analitzades pels diferents congressistes són, en general, i paradoxalment, ben poc «passionals» al capdavant; és a dir, força inofensives cívicament i políticament. El fenomen —fem-ho avinent— no és pas d'ara. L'esmentada Anne-Marie Thiesse en troba ja senyals prou evidents als anys vint, arran del culte entusiasta a la «petita pàtria» (p. 79-81). Però, certament, sembla haver-se exacerbat en els darrers temps: ens referim a «*la mise en valeur touristique*» de la identitat; és a dir, la identitat com a moda o com a negoci.

La «catarització» de l'Aude (i d'uns castells que no són pas càtars, en realitat), estudiada o denunciada per Olivier Poisson, n'és una perfecta il·lustració (p. 219 i ss.). Però no pas l'única. La presència i les intervencions d'alguns *élus* (en la citada taula rodona del congrés) són d'un tenor semblant: tothom cultiva el seu hortet identitari. *Le Monde* se'n feia ressó recentment: «*Un nouvel engouement semble saisir les Français (...) les collectivités se penchent... sur leur passé pour rappeler que, longue ou courte, glorieuse ou obscure, elles ont une histoire (...) Villes nouvelles ou réputées «sans histoire», départements récents sont... tentés d'aller à la quête de leurs origines pour cimenter leur population, faciliter l'intégration sociale et renforcer la cohésion identitaire...*». Naturalment, però, «*cette reconnaissance des lieux et de la mémoire des «pays» mise en oeuvre par de plus en plus de responsables locaux, peut servir... de moteur de développement touristique*» (Ali HABIB, «L'histoire locale, nouveau ciment de la vie collective», 30-X-1998).

El Rosselló, certament, no és pas cap excepció. Per terres del Rosselló, pels voltants de Perpinyà, a la xarcuteria de la gran superfície de l'Auchan, el visitant o el viatger no paren de llegir rètols o reclams «identitaris» del tipus *village catalan*, *restaurant catalan*, botifarra *catalane* (al costat del xoriço ibèric)...

La identitat, a hores d'ara, és un hostaler de Montségur que etziba al viatger: «*Moi, Monsieur, je suis cathare*» (*Patrimoine...*, p. 225). La qüestió és: què voldrà

dir amb això? Es considera potser un «home bo»? va a missa, almenys, cada diumenge? No ho sabrem mai, segurament. És clar que, posats a demanar, l'ideal fóra que tots plegats poguessim declarar-nos càtars. Amb la mateixa vehemència, amb la mateixa futilitat.

Resum

En aquesta ressenya es dóna notícia d'algunes obres recents sobre la història moderna del Rosselló (segles xvi-xviii). El ressenyador, però, aprofita l'avinentesa per a reflexionar sobre la noció d'identitat tant en la societat de l'Antic Règim com en l'actualitat.

Paraules clau: Rosselló, història (segles xvi-xviii), identitat, heritage, nació.

Abstract

This review of several recent books on the Roussillon in the early modern period provides an opportunity for a series of reflexions on the notion of identity in both *Ancien Régime* society and present times.

Key words: Roussillon, early modern history, heritage, identity, nation.